

איך באמת הורה הרב קוק בפועל בענין "בחירת נשים"? תעודות חדשות וחדשניות

לפעמים מפתיע עד כמה התפרסמה והפריעה דעתו המחמירה של הראי"ה קוק נגד בחירת נשים¹: לפעמים היא מוזכרת כדרך לבקר את הרב ביחסו לנשים,² או לנגח חלק מהציבור הדתי-לאומי, בכך ש"מתיימרים" להיות מעריצי הרב קוק, אך מניחים את פסקיו המחמירים "כשאננם לנוחיותם" או מביכים בכשלונם.³ חוקרים רבים הביאו דוגמה זאת לכך שקיים לדעתם פער גדול בין הרעיונות "המתקדמים" של הרב, לבין פסיקותיו המעשיות,⁴ ואחרים מרחיקים לכת להוכיח מכאן על חוסר פרגמטיות או אפילו "ניתוק" מהמציאות חלילה, ושאינן ראוי לשמוע לרבנים בענייני ציבור.⁵ אמנם, לפנינו דוגמה קלאסית לאותו כלל ברזל, שאסור לבחון את סוגיה בעיניים אנכרוניסטיות של העולם היום. חייבים לזכור שבאותה תקופה, ברוב מדינות בעולם לא הייתה זכות לנשים לבחור

¹ מדובר בקשר לבחירות למוסדות השלטון העצמי של היישוב היהודי בארץ ישראל לאחר הצהרת בלפור, שבי"ז בטבת תרע"ט החליטה המועצה הארצישראלית להעניק זכות הבחירה לנשים. לעומת הישוב הישן שהתנגדו לחלוטין לבחירת נשים, בוועדה השניה של המזרחי שהתקיימה בירושלים בין כ"א-כ"ג אלול תרע"ט, הדעות היו חלוקות והחליטו לפנות לרב קוק ולבקש את חוות דעתו. בתשובתו מי"א בתשרי תר"פ, הביע הרב את התנגדותו ב"מכתב גלוי" המופיעה באגרות הראיה ד, סימן תתקפ, ומאמרי הראיה א, עמ' 189-191, שעל סיכומו חזר שוב בכתב מ"ג בתשרי תר"פ, תיק אט"ב 64 במרכז התיעודי. למרות דברי הרב זצ"ל, פרסם הרב י"ל פישמן-מימון, מראשי המזרחי ותלמיד חכם מובהק, בדואר היום, ה' שבט תר"פ, את דעתו שלא מדובר בשאלה הלכתית, ושההסתדרות המזרחית בא"י אינה מתנגדת לבחירת נשים. בכ"א באדר תר"פ החליט מרכז המזרחי שעל אף ש"חוקי הבחירה... אינם מתאימים לרוח רוב העם", אולם בהתחשב "במצב הרציני" בו נמצא הישוב, מוכן המזרחי למצוא את הדרך כיצד להוציא לפועל את הבחירות. הרב קוק הגיב וחזר על התנגדותו ב"תשובה כללית" מי' בניסן תר"פ המופיעה באגרות הראיה ד, סימן אי"ב, ומאמרי הראיה, עמ' 191-194. ראו הזמנה לאסיפת רבנים באגרות ד, אי"ב, ובאותה אסיפה של 85 מרבני ארץ ישראל שהתקיימה בכ"ו בניסן, התקבלה התנגדות בנודון נגד בחירת נשים. אמנם, למען אחדות הישוב, בסופו של דבר קיבל הרב קוק פשרה שאמנם ישתתפו הדתיים בבחירות שתכלולנה נשים, אך יעמידו קלפיות "כשרות", שם יצביעו רק גברים, וקולם ייחשב כשני קולות, גם עבור נשותיהם. ראו גם אגרות הראיה ד, סימן תתקפד; ואגרות הראיה ד, אגרות סימן נד; כרוזי הראי"ה, סימנים כז, לט-מא. על פרטי הרקע ההיסטורי, ראו בהרחבה אצל א' פרנקל, "הרב קוק", אנציקלופדיה של הציונות הדתית ה, עמ' 231-235; מ' פרידמן, חברה ודת – האורתודוקסיה הלא ציונית בארץ ישראל, ירושלים תשל"ח, עמ' 146-184; אצל ידידי א' מורגנשטרן, הרבנות הראשית לארץ ישראל- ייעודה וארגונה, עמ' 119-131, 164-165, ו-203-204.

² הרחיקה לכת ח' קהת, "נשים – מהותן, ייעודן ודרך חינוכן במשנת הרב קוק", אקדמות כב (תשס"ט), עמ' 39-60, לכתוב על הרב קוק שהוא "כמעט" שונא נשים, וכבר השבתי בהרחבה על דבריה, א' שבט, "פרסום ראשון של אגרת הרב קוק בנושא תלמוד תורה לנשים- בדיעבד שהוא לכתחילה", מאורות ליהודה- פרקי הגות וחינוך לכבוד הרב יהודה פליקס (ערך: הרב ד"ר משה רחמימי), אלקנה תשע"ב, עמ' 343-362. לא רק שהמקורות שהבאתי שם על הערכתו של הרב זצ"ל לנשים ולנשיות מדברת בעד עצמם, אלא להגיד שהמושג "שנאה" בכלל שייך לרב קוק, ובפרט כלפי מעם ישראל, לא יכול להיות מדויק, "כשמסתכלים באמת בצד הטוב של כל אחד ואחד, מתאהב האדם על הבריות בחיבה פנימית, ואיננו צריך להזדקק לשום אבק של חנופה", ערפלי טוהר, עמ' קז; "האהבה צריכה להיות מלאה בלב לכל", מדות הראיה, האהבה א. אך גם אצל רוזנק, ההלכה הנבואית, עמ' 248-253, המצייר היטב ובהתחשבות מכובדת את גישתו המעריכה, העמוקה והמורכבת של הרב כלפי נשים. ראו דברי ידידי ר"י שרלו, רשו"ת הדיבור, עמ' 185, שממקם את הרב קוק "בקצה של הקצה" בנושא היחס לנשים ומוכיח מפסיקתו נגד בחירת נשים.

³ ראו רמ"צ נהוראי, "הערות לדרכו של הרב קוק בפסיקה", תרביץ נ"ט (תש"ן), עמ' 501-502, ו-505; מ' ששר, "עשור לקתדרה", הארץ, כ"ד אדר ב תשמ"ו; ר"י בן-נון, המקור הכפול- השראה וסמכות במשנת הרב קוק, עמ' 349.

⁴ רמ"צ נהוראי, שם, עמ' 498-505; י' אבנרי, מסורת וחינוך: פועלו של הראי"ה קוק כרבה של יפו, עמ' 49 ו-72; א' רביצקי, הקץ המגולה, עמ' 161-162; א' שביד, בי איש-שלום ועוד, מובאים אצל ח' בן-ארצי, יסודות חדשניים בפסיקתו של הרב קוק, חיבור לקבלת תואר ד"ר לפילוסופיה, מוגש לאוניברסיטה העברית, תשס"ג, עמ' 2-3, וראו אצל א' רוזנק, ההלכה הנבואית, עמ' 19-24. יצוין שח' בן-ארצי, שם, עמ' 5-7, מבחין בין תקופת הרב ביפו, שם הקל למשל בהיתר המכירה ובשמן שמשומן, לבין בהיותו הרב הראשי, שם לדעתו החמיר הרב בחליבה בשבת ובבחירת נשים, כביכול מתוך מגמתיות, שהרבנות הראשית תתבסס כ"בית דין מוסכם באומה כולה", ומקובל גם על החרדים. השוו דברי ידידי הר"א וסרמן, "על שיקולים הלכתיים וחוץ-הלכתיים במשנת הרב קוק", המעין, ניסן תשע"ה, שחלק עליו בחריפות, וכן אצל ר"י בן נון, שם, עמ' 298.

⁵ שם, וראו יחזקאל כהן, "המחלוקת בין הרבנים קוק ועוזיאל זצ"ל על מתן זכות בחירה לנשים", הפנינה: ספר זכרון לפנינה רפל, ירושלים תשמ"ט, עמ' 51-62, ובמיוחד שם, עמ' 54 בשם ר' בנימין (יהושע רדלר-פלדמן), כפי שפרסם בדואר היום, א' בסיון תר"פ; הפועל הצעיר, כ"ב באלול תרע"ט; הר"י"ל פישמן-מימון, דואר היום, א' אייר תר"פ, "בעניני איסור והיתר [...] נשאל את הרבנים, אבל בעיני החיים שבשוק, עליהם לשאול אותנו"; Y. Mirsky, Rav Kook- Mystic in a Time of Revolution, New Haven 2014, p.165.

ולהיבחר.⁶ בנוסף, חשוב לחדד שהנושא נתפש, הן אצל הדתיים והן אצל הציונים (מהפועל הצעיר ועד ז'בוטינסקי), כאבן בוחן אם החברה בארץ תהיה תחת המרות הרבנית או לא.⁷ באותו מצב, הסיכויים שהרב הראשי יהיה בזמנו בעד בחירת נשים היה זעיר ביותר.⁸ היו כבר רבנים שטענו מסברה שאם היה הרב קוק חי היום, בוודאי היה סובר אחרת,⁹ אך מבחינת היושר, תמיד יש להיזהר מהשערות כאלה, אלא אם כן ניתן להביא לכך סימוכין ברורים. דווקא משום כך נראה שחשוב לפרסם כמה תעודות ישנות ועדויות לא-מוכרות בנושא שמצאתי במרכז התיעודי בבית הרב קוק, שיש בהם הבהרה חשובה: שלעולם לא סבר הרב קוק שיש איסור בנושא בחירת נשים, ותמיד היה "מחובר" גם לתמונה המליאה ולשיקולים כלליים, ובדיעבד אכן השלים הרב קוק עם בחירת הנשים והבין ש"אין דרך אחרת". [הבאנו את הדברים לפי סדר כרונולוגי, וההדגשים אינם במקור].

1. עדות א' אלמליח, דואר היום (עורך: איתמר בן אבי"ג), ח' אייר תר"פ:

הרב קוק בכבודו ובעצמו אמר להרב פישמן (מימון), כי שום איסור¹⁰ לא נתקבל באסיפת הרבנים ביחס להשתתפות האשה בבחירות והוא רואה בזה יד השגחה העליונה שלא נתקבל שום איסור.¹¹

2. אגרת תשובה "בפקודת" הרב קוק ממזכירו רמ"א רלב"ג, י"ח באייר תר"פ¹² כבוד הרב המופלג בתו"י [בתורה ויראה] וכו' כשי"ת מוה"ר חיים דוב שו"ב¹³ בשפיה,¹⁴ שליט"א,

⁶ למשל, בארה"ב היו באותה שנה דיונים בנושא, בצרפת התחילו נשים להצביע רק בשנת תש"ד/1944, ובשווייץ רק בשנת תשל"א/1971. יפה העיר ר"י בן-נון, המקור הכפול, עמ' 345, שראה הרב קוק בשהותו בשווייץ, שניתן לקיים חברה ומדינה מודרנית מתוקנות, בלי החידוש של בחירת נשים שעשוי לדעתו להזיק למשפחה היהודית.
⁷ א' פרנקל ומ' פרידמן (לעיל הערה 1); א' רוזנק, הרב קוק, ירושלים תשס"ז, עמ' 247; א' רוזנק, ההלכה הנבואית, עמ' 246-247; ב' איש-שלום, הרב קוק- בין רציונליזם למיסטיקה, עמ' 38; מירסקי (לעיל הערה 5).
⁸ לעומת 85 הרבנים הנזכרים לעיל הערה 1, סבר הרבצמ"ח עוזיאל, שכיחן אז כרבה הראשי של תל-אביב-יפו, להתיר לנשים לבחור ולהיבחר, ראו שו"ת משפטי עוזיאל ד, חושן משפט סימן ו, אך אף הוא לא פירסם את תשובתו ברבים עד שנת ת"ש, וטורח לציין: "תשובה זו כתבתי בשעתה לשם ברור הלכה לעצמי, ולא רציתי לפרסמה ולהורות בשאלה זאת הלכה למעשה, אולם עתה אחרי ששאלה זאת נפתרה מאלה, מצאתי לטוב לפרסמה משום יגדיל תורה", ובדומה לכך ראו גם הר"ח הירשנזון, שו"ת מלכי בקדש ב, הובוקן תרפ"א, עמ' 192-209. ראו גם הר"י ויינברג, שו"ת שרידי אש א, סימן קלט, שמביא שהחפץ חיים, הרח"ע גרודז'ינסקי, ורבני א"י אוסרים, לעומת הרד"צ הופמן, תשובתו מתורגמת לעברית בספר הקיבוץ בהלכה, עמ' 286-290, שהתיר לנשים לבחור, אך לא להיבחר. אך מסכם בעל השרידי אש שאינו רוצה להיכנס למחלוקת, כי בטעמי המתנגדים "יש לדחות ולפלפל, אבל אין תועלת בפלפול כי יש בזה טעמים יותר עמוקים", ו"נייח הדבר לזמן שיבוא ויכריע" (בדומה לדברי הרב עוזיאל לעיל); שם, סימן קנו, "מ"מ הסכמנו כולנו, שבחירת הנשים היא נגד מנהג ישראל ונגד המוסר הישראלי בחיי הציבור... לכן בוודאי מן הראוי למנוע ככל האפשר... אבל אין להפך את השלום והאחדות...".

⁹ הרב יעקב אריאל, "האישה בעידן המודרני לאור ההלכה, טללי אורות יג (תשס"ז), עמ' 137, הערה 61; ר"מ רוטנברג, "מעורבות נשים בחברה הדתית- בחינה מחודשת של שיטת הראייה", צוהר, עמ' 109-118; ידידי הר"מ צוריאל, בשבע, גליון 518, כ' בחשוון תשע"ג, 5/11/12; הר"א מלמד, שם. לעומתם, הר"ד ליאור, <http://www.yeshiva.org.il/ask/15117>, סובר שיותר היום לנשים להצביע מטעם "עת לעשות לה", והר"ש אבינר, בת מלך, עמ' 230-235, סובר שאסור עד היום לאשה להיבחר לכנסת.
ראו גם בהמשך בעדות במקור¹⁰.
¹¹ מובא אצל פרנקל (לעיל הערה 1), עמ' 235, וכן בספר המזרחי (י' סיון תר"פ), ואצל מ' פרידמן (לעיל הערה 1), עמ' 166-165, ואצל שבתי טבת, קנאת דוד ב, תל אביב תש"מ, עמ' 51. אף הרצ"ה קוק, שיחות הרב צבי יהודה (ערך): הר"ש אבינר), בת מלך, עמ' 38, ציין שהראייה זצ"ל הקפיד לא להשתמש במלה "אסור".
יצוין שכפי הנראה, וכפי שמצוי לעתים קרובות, אלה שמסביב לרב קוק היו יותר חריפים בהתנגדותם מאשר הרב עצמו. למשל, מצאתי בסיכום דברי המזכיר הכללי של הרבנות הראשית, הרב שמואל אהרן ובר (שזורי), באגרת למזכיר הראשי לממשלת ארץ ישראל של המנדט מתאריך י' אב תרפ"ז, שדורשים לתקן את התקנון של הבחירות, שישנו את המונחים כדלהלן: "המונח 'בוגר', יש להגבילו רק על 'זכר' ולא על 'נקבה'. כבר הודענו כמה פעמים שלעולם לא נסכים (כך, א.ש.) לזכות הבחירה לנשים, כי זהו נגד תורת ישראל". בדומה לכך, הרבנים פישל רוזנר ואורי סגל המבורגר הוציאו כרוז בלתי-מתפשר כלל המתנגד אף לכל משא-ומתן (!) בנושא, מיי"ח שבט תרפ"ח, תיק גלל 24 במרכז התיעודי, עם שמו של הרב קוק מתנוסס למעלה (כפי הנראה על סמך דבריו משנת תר"פ, שהרי כבר בתרפ"ה כבר הפסיק הרב להתבטא בפומבי נגד בחירת נשים), אך הם היו מספיק ישרים ששמותיהם היו אלה החתומים באותיות גדולות על הכרוז. אף הרב חרל"פ התנגד יותר בחריפות בנושא מאשר רבו הרב קוק, בהמשך הערה 27.
¹² הגלויה עם תשובתו של הרב קוק כפי שנכתב על ידי מזכירו, נמצאת במרכז התיעודי, תיק אט 456.

שלו'. בתשובה על מכתב כת"ר אל כבוד רבינו שליט"א, מיום י"א אייר דנא, הנני בפקודתו שליט"א לכתוב לכ"ת: פה סדרנו שתהיינה לחרדים בחירות מיוחדות ובקלפי המיוחדת רק לחרדים, עפ"י האופנים של החלטת אספת הרבנים. ועכשו, אחרי הבחירות, כשיבוררו הנבחרים של החרדים, בכל העדות והמפלגות, יתאספו ויטכסו עצה בהסכם של הרבנים, איך ומה לעשות, או להיאחד עם הנבחרים שלהם, כשיוותרו על השתתפות הנשים, או דרכים אחרים מזה. ואת התוצאות בטח תדעו אי"ה.¹⁵ לעי"ע [=לעת עתה] אין לנו מה להודיע לכם יותר. את המודעות המודפסות מצדנו שלחנו לכת"ר אתמול. ומזה ידע ג"כ את מהלך העניינים שהי' אצלנו. בכבוד ובברכה, ונזכה לבנין ציון וירושלים בב"א, וביאת גואל צדק משיחנו, בב"א, בפקודת מרן הגאון שליט"א, מנחם אייזיק רלב"ג,¹⁶ המזכיר

עולה מכאן שכבר מראש, מעלה הרב קוק אפשרות של "דרכים אחרים" ואינו "טורק את הדלת" על משא ומתן של שיתוף פעולה עם הנבחרים על ידי נשים (השוו עם מה שמובא על ידי אחרים בהערה 11). ממקורות אחרים נודע לנו עד כמה עמלו הרב מימון, ד' בן-גוריון והרב קוק כדי לדאוג שהדתיים/חרדים של ירושלים כן ישתתפו באותן בחירות, כי הימנעותן הייתה עשויה להתפרש על ידי האנגלים כחוסר-ענין בהצהרת בלפור, וכנסיגה/כניעה יהודית מסוימת בפני פרעות הערבים בפסח תר"פ.¹⁷ כשהתבררו התוצאות של ניצחון גדול למפלגות הציוניות הכלליות (אחדות העבודה והפעול הצעיר)¹⁸ ותבוסה למפלגות החרדיות והמזרחי, הבינו שאין ברירה אלא לשתף פעולה ולא להתפלג, שזה, בסופו של דבר היה ה"דרכים אחרים" הנזכר כאן.

3. דואר היום (עורך: איתמר בן אב"י), כ"א תמוז תרפ"ה:

נשאל [הרב קוק] בנושא והשיב, "חפץ אני בכל לבי ששני הצדדים ימצאו הדרך הנכונה ושתהיה אחדות. הפרוד יכול רק להזיק."¹⁹

4. פרוטוקול של מועצת רבני ארץ ישראל- א' באייר תרפ"ו:

בסיכומי הפרוטוקול של מועצת רבני ארץ ישראל משיבתם בא' באייר תרפ"ו,²⁰ סוף עמ' 1, מובא בשם מרן הרב קוק זצ"ל, בסוף דיון בשאלת ההתחשבות בסמכות השלטוני של המנדט הבריטי:

א' דר"ח אייר תרפ"ו

מדיון בו נתבקשו להגיב להצעת הממשלה המנדטורית על חוקה עבור הרבנות הראשית [הסיכום נראה בכתב ידו של המזכיר, הרב ש"א שזורי-ובר]

הגראי"ה: מעולם לא מצאו זאת לפגם שהרבנים יקבלו תקף ממשלתי. אף הכהן הגדול היה מתאשר עי"י המלך.²¹ ולא חשבו למום כ"א אם היו עושים זאת בשוחד.²² שמעון (הצדיק יצא

¹³ הרב חיים דב קנטור (כונה: השו"ב משפיה, תרכ"ה-תש"ד), נולד בפניסק ומצאצאי הר"ח מוולוז'ין, היה ממייסדי שפיה, כיהן כשו"ב ומוהל של המושבה והאזור, וכן כמשגיח הראשי ביקב בזכרון יעקב.

¹⁴ בכתובת היעד שבצד השני של הגלויה, כתוב: שפיה אצל זכרון יעקב, ובאנגלית: Shefeye, near Samaria.

¹⁵ בשלב מסוים תבעו החרדים שאספת הנבחרים תהיה מורכבת משני בתי נבחרים, של הצבור הכללי ושל הקלפיות של גברים, ושכל החלטה בכנסת ישראל תצטרך לעבור את שני הבתים, קנאת דוד (לעיל הערה 11), שם. בסופו של דבר, התפשרו שיהיו קלפיות נפרדות לאותו בית נבחרים, ושהקולות בקלפיות של הגברים ייספרו כשתי קולות, גם עבור נשותיהם.

¹⁶ רבי מנחם אייזיק רלב"ג, המזכיר האישי של הרב קוק זצ"ל במשך כחמש שנים. היה תלמיד חכם שהוסמך על ידי רבני ירושלים: רבי מנחם נתן אויערבאך, רבי שמשון אהרן פולונסקי, רבי יחיאל מיכל הורביץ, והיה נכדו של הרב חיים יעקב שפירא, אב"ד בירושלים. רמא"ר נסע מירושלים לארה"ב בשנת תרפ"ה בשליחות הרבנות הראשית לארץ ישראל, וכיהן שם עשרות שנים ברבנות. בנו, הרב יהוסף גדליה רלב"ג (תרפ"ז-תרנ"ד), כיהן כרבה של קרית היובל בירושלים.

¹⁷ ראו קנאת דוד, עמ' 51-52, ופרידמן, עמ' 168-169.

¹⁸ פרידמן, עמ' 170.

¹⁹ ראו בנימה דומה באגרת לאחיו הרש"ח קוק, מבין מנהיגי המזרחי, אגרות הראיה ד, סימן א'כג, מניסן תר"פ, "[...] הערתך [על בחירת נשים] הוא דבר המובן מאליו, שהרי אילמלא נשאלתי גם אז בנדון זה." ארבעת ההצעות של הרש"ח קוק בנושא, נמצאות במרכז התייעוד.

²⁰ נראה לפי כתב היד, שמדובר בסיכומי הרש"א שזורי (ובר), ראש לשכתו של מרן הרב, שהיה לו כתי"י מאוד עגול ומובהק.

²¹ תוספות, יומא יב ע"ב, ד"ה כהן גדול, על פי הירושלמי ויבמות, סא ע"א. השוו רמב"ם, הל' כלי המקדש ד, טו, על פי תוספתא סנהדרין ג, ד, שמינוי הכהן הגדול הוא בידי הסנהדרין. ויתכן שמיישב כאן הרב קוק זצ"ל בין המקורות בכך שמינויו על ידי הסנהדרין, אך באישורו של המלך. ראו הר"מ פיינשטיין, שו"ת אגרות משה, חו"מ א, סימן מה, המיישב בדרך אחרת, והשוו לר"ב זילטי, תורה שבעל פה כ, עמ' כו-לב; רנצ"י בר-אילן, משטר ומדינה בישראל עפ"י התורה ב, פרק כא, סימנים קיד-קטו.

²² יבמות, שם, שיהושע בן גמלא שילם כסף רב למלך כדי להיות כהן גדול.

ע"כ נגד [=בפני] אלכסנדר מוקדון.²³ אין אנו מצהירים באספתנו שום הכרה על הוועד הלאומי ההוה שנבחר ע"י נשים. אבל אם הממשלה באה ומציעה לנו ועד, והיא רוצה לחיב אותם שלא תוכל לתת תקף להרבנות כ"ז שלא באים עמו בדברים, עלינו להתחשב עמו וכאשר עשו חז"ל שהלכו למטרוניתא שתשתדל לפני גדולי רומי,²⁴ אעפ"י שאיננו מרוצה לנו ושאיןנו רואים בוועד הלאומי כ"א חלק מפלגתי.²⁵

כלומר, בדיעבד אין ברירה אלא לשתף פעולה ולקבל את ההחלטה המוסמכת שנעשה בשיתוף בחירת נשים, כשם שעשו חז"ל, שנעזרו במומחים בנושא, גם אם מדובר בנכרים וגם נשים.²⁶

5. עיתון "התור" א' (עורך הר"י פישמן מימון) בטבת תרפ"ו, עמ' 12:

כשנתפרסם גלוי-הדעת מצד המזרחים שהוא מו[ן]תר על משאל-העם והולך לבחירות,²⁷ באו לביתנו של ראש הרבנים בשם המזרחי, הרב פישמן והרב גולד,²⁸ ודברו אתו ארוכות וקצרות בנידון זה, וראש הרבנים אמר בעצמו למנהלי המזרחי כי להמזרחי אין דרך אחרת. כשנדע אח"כ שמפרסמים [אחרים, א.ש.] בשם הרב קוק איסור על הבחירות באו לביתו בשם המזרחי: הרב פישמן, הרב אוסטרובסקי,²⁹ והרב אסף³⁰ ודברו אתו עוד הפעם על דבר המצב. הרב קוק הודיע להם כי באו והודיעו לו שחפצים לפרסם את מכתבו להמזרחי שנתפרסם לפני מספר שנים [בשנת תר"פ נגד בחירת נשים, א.ש.] ואיננו יכול למחות [אך התנה שיפרסמו את התאריך שיבינו שלא מדובר בפסק חדש,³¹ א.ש.]. חברי המזרחי הודיעו לו כי הם רוצים לפרסם כי ראש הרבנים הרב קוק לא פרסם עכשו שום איסור, ולא מחה הרב נגד זה. במקום גדולתו של הרב הראשי נתגלה גם חולשתו, ובאשמת איזו מחרחרי ריב ובהשפעתם, הרשה הרב להשתתף בשמו במקומות שונים לאסור את הבחירות ולהכניס פירוד למרות מה שהוא בעצמו כשאלו אותו חברי המזרחי: האם צריכים להלחם נגד ארגון הישוב בשביל שנשים משתתפות בבחירות, ענה ואמר הוא: חלילה. אתם יודעים את

²³ יומא, סט ע"ב.

²⁴ ראש השנה, יט ע"א; תענית, יח ע"א.

²⁵ מעניין לציין בהמשך שם דברי הרב זצ"ל בנוגע לחלוקת התקציב מהמסים לחינוך על פי הצעת הנציב הרברט סמואל,

לזרם דתי ובלתי דתי, "אנחנו נעמוד כעמוד ברזל שלא לתת אף פרוטה של נחושת מהמסים לחנוך בלתי הדתי".

²⁶ ראו דברי ידידי הר"י הנקין, שו"ת בני בניו ב, סימן נא, שמביא מקור זה בהקשר של ההפגנות נגד ברה"מ בשנות ה-1980/מ, שהמומחים לדבר, גם אם אינם רבנים, הם אלה שצריכים להכריע (כדעת הר"י סולובייצ'יק וכשינוי דעתם של הר"מ פיינשטיין, הר"י קמינצקי, והר"י הנקין, לעומת גישת הר"פ טייך ודעתם הקדומה של חלק מהרבנים הנ"ל, וחלק מאגודת הרבנים החרדים, שהעדיפו גישה של שתדלנות שקטה.

²⁷ ראו פרידמן, עמ' 179-184, שבשלב מסוים חשבו החרדים והמזרחים שניתן לקבל, בעזרת המפלגות הספרדיות והאיכרים ועוד, רוב לשיטתם נגד בחירת נשים דרך "משאל עם", עד שפרסמו כמה מרבני ירושלים, הרצ"פ פרנק, הר"מ חרל"פ, הר"פ ברנשטיין ועוד, שהם שוללים מכל וכל גם את האפשרות של קבלת הכרעת משאל העם, כי לדעתם אין על מה לדבר אף פעם על בחירת נשים. עמדתם, שלא הייתה מתואמת עם המנהיגים הפוליטיים שלהם, השמיטה את השטיח מתחת כל אפשרות של פעילות פוליטית בנושא, והוכיח לציבור הרחב עד כמה החרדים הקיצוניים מתעקשים נגד כל ויתור, ושאי אפשר לעבוד איתם במו"מ בזירה הפוליטית. הבינו רבים שהישוב החדש בארץ ישראל לא ייבנה בדרך זאת של חוסר אחדות ושיתוף פעולה הדדי. אף היעדרותו של שמו של הרב קוק, ראש הרבנים, מרשימת הרבנים הללו, הייתה "שתיקה רועמת" שהתפרשה בצדק, שלדעתו יש מקום להידברות בנושא, וכפי דבריו כאן, "להחריב בשביל זה את הישוב, חלילה וחלילה".

²⁸ הרב זאב גולד (קראבצינסקי, תרמ"ט-תשט"ז) נולד בפולין, והוסמך לרבנות בגיל 17. היגר לארה"ב בשנת תרס"ז להימלט מהגיוס הרוסי, ושימש שם ברבנות, ושם "אינגלת" את שם משפחתו לגולד. הוא היה בין המייסדים ואף כיהן כנשיא ישיבת "תורה ודעת" בברוקלין, אחת מהישיבות הראשונות בארה"ב. הרב גולד כיהן כיו"ר הקק"ל בארה"ב והיה פעיל במזרחי מאז תרע"ג. הוא עלה לארץ בשנת תרפ"ד בגיל 35, וכדרשן מוכשר, משנת תרפ"ו קיבל מינוי מהראי"ה להסתובב בין היישובים לחזק את ענייני היהדות, פרסמתי אגרת של הרב קוק בנושא, אוצרות הראי"ה ו, ראשון לציון תשע"ו, עמ' 376-378. רז"ג היה בין מייסדי הישיבה בכפר הרא"ה, וחבר בהנהלת הסוכנות. בשנת תרצ"ב נקרא לחזור לאמריקה וכיהן כנשיא המזרחי, וחזר לארץ בתרצ"ה לכהן כיו"ר המזרחי העולמי, ואף היה מבין חותמי מגילת העצמאות.

²⁹ ר' משה אוסטרובסקי-המאירי (תרמ"ו-תש"ז) עלה ארצה בגיל 11, ובתר"ע נסמך להוראה בידי ר' חיים ברלין והראי"ה, אז רבה של יפו. כיהן כרבה של עקרון שבע שנים, החל מתרע"ב. בתרע"ח היה מייסדי "המזרחי" בארץ ישראל ומראשיה. בתר"פ היה מייסדי בית המדרש למורים של המזרחי בירושלים, שם שימש ממלא מקום המנהל, ר' אליעזר יעקב ליפשיץ, ומורה לתלמוד עד פטירתו. בתרצ"א החל לשמש ראש המחלקה לארגון הקהילות בארץ ישראל מטעם הוועד הלאומי, ובתפקיד זה, היה ממקימי הרבנות הראשית.

³⁰ הרב פרופ' שמחה אסף (אוסובסקי, תרמ"ט-תש"ד) היה רב, היסטוריון ומשפטן. למד בישיבות סלוצק וטולו, ועלה לארץ בשנת תרפ"ב. בירושלים לימד בסמינר למורים של המזרחי ובאוניברסיטה העברית, שם אף כיהן כרקטור האוניברסיטה. היה בקי בתורת הגאונים ובמשפט העברי, ומתוך כך אף כיהן כשופט בהרכב המקורי של בית המשפט העליון. באשר למזרחי, ייצג את התנועה בוועד הלאומי והיה חבר בית דין הכבוד של ההסתדרות הציונית העולמית. כן כתב הרב במפורש, ראו באוצרות הראי"ה (לעיל הערה 1).

דעתי. אני מצטער מאד מה שנתנו רשות לנשים להשתתף אבל להחריב בשביל זה את הישוב, חלילה וחלילה...

6. ואכן, לעומת הבחירות בשנת תר"פ, בשנת תרפ"ה לא הביע הרב את דעתו בנושא.³² הרב מימון, "תולדות המזרחי והתפתחותו", ספר המזרחי, ירושלים תש"ו, עמ' רל

ואם כי גם דעתו [של הרב קוק] לא היתה נוחה מסעיף זה [בחירת נשים] שגרם לפירוד הדעות והלבבות, ואע"פ "שקנאים" ידועים השתמשו בכל האמצעים (וגם בלתי כשרים³³) להכריחו, כי יאסור על החרדים להשתתף באספת הנבחרים - לא הסכים הוא [הרב קוק] להכניס שוב פירוד בישוב...

יצוין שהתעקשותו של הרב קוק להמשיך את שיתוף הפעולה ובשום פנים לא לצאת מ"כנסת ישראל" הרשמית, הייתה חריגה ביותר בין גדולי הרבנים, אך בכך שמר הרב לא רק על עיקרון אחדות ישראל אלא גם על הרלוונטיות של הרבנות הראשית בעיני הציבור וההנהגה הלאומית. הרב אף הגיב בחריפות לאירוע מביכה במסיבת הפרידה מהנציב העליון לורד פלומר במנחם-אב תרפ"ח, שהרב יעקב מאיר, הרב הראשי הספרדי, קטע את הנואמים פעמיים להביע את התנגדות הספרדים ואנשי אגודת ישראל לחוקה של כנסת ישראל שהעניקו האנגלים ליהודי הארץ, משום נושא בחירת הנשים. הרב קוק לא רק הובד שם, אלא אף טרח לפרסם ראיון עם ר' בנימין [רדלר-פלדמן], שלמרות שאף הוא מתנגד לבחירת נשים, אסור להיפרד מכנסת ישראל בגלל הנושא.³⁴

7. ראיון עם ר' משה קלכהיים, מראשי הפועל המזרחי

כחלק מסדרת ראיונות מלפני כ-25 שנה שקיים קודמי בתפקיד בבית הרב, ידידי הרב ד"ר יוחאי רודיק, עם זקני העם שעוד הכירו אישית את הרב קוק (ובינתיים הלכו לעולמם), התראיין ר' משה קלכהיים.³⁵ רמ"ק כיהן כחבר במועצת עיריית ירושלים מטעם הפועל המזרחי, ובתוקף תפקידו נפגש לפרקים עם הרב קוק.

רמ"ק: אח"כ היה דבר מאוד מעניין, בשנת 30-31 (תר"צ-א) היו בחירות לקהילת ירושלים, אתה יודע שהרב יצא נגד בחירות נשים ואני נבחרתי מטעם הפועל המזרחי. אני בכל-זאת לא אכנס [לתפקיד בוועד העיר של ירושלים, א.ש.] כי אני שמעתי שהרב התנגד. אני נכנס אליו ושאלתי: "תגיד לי, אני נבחרתי מטעם הקהילה, אם יש איסור מצד ההלכה אז אני אתפטר אם הרב יפסוק". הרב יוחאי רודיק: למה שתתפטר? רמ"ק: אבל אם יש נשים שנבחרו... אמרתי לו: "מה לעשות?" אז הוא [הרב קוק] אומר לי: "הרי אין הלכה פסוקה שיש איסור, היו הרי נשים גדולות, זה לא הבעיה, הבעיה היא מבחינה אחרת: אני רוצה שנשים תהיינה עקרות-הבית, הבעל עסוק בפרנסה והיא צריכה לחינוך הילדים, ברגע שהיא תהיה עסקנית ציבורית, הבעל יבוא הביתה ולא תהיה לו ארוחה והבנים יהיו הפקר זהו הרס המשפחה ולכן אמרתי. אבל אתה נבחרת מטעם הפועל המזרחי, ואתה לך תילחם על עניינים דתיים ואני נותן לך את ברכתך, ואני אומר שאתה יכול, זה מה שאני אומר, אין זו הלכה פסוקה". ישבתי שעה ארוכה איתו והוא הסביר את כל הצדדים.

בהזמנות אחרת בזכרונותיו,³⁶ סיכם ר"מ קלכהיים את דברי הרב קוק אליו כך:

³² פרנקל, עמ' 337.

כמפורט במקור 4.³³

³⁴ מורגנשטרן, עמ' 164-165, ההד, עמ' ח-ט.

³⁵ ר' משה קלכהיים (תרנ"ח-תשנ"ו) היה מראשי הפועל המזרחי ומטעמה היה חבר במועצת עיריית ירושלים, ואף זכה בעיתון "יקיר ירושלים". הוא היה אביו של הרב עוזי קלכהיים זצ"ל, מחבר אדרת אמונה, באר מגד ירחים, ולזכרו יצא ספר ישועות עוזו. הראיון נערך בשנת תש"נ, בהיות רמ"ק כבן 92.

³⁶ <http://bit.ly/2iVRBzy>, עמ' 64. הזיכרונות "פרקי חיים" נכתבו על ידי רמ"ק בסביבות שנת תש"נ והוקלדו ע"י בנו, ר' חיים קלכהיים, בתמוז תשס"ה. הנני מודה לידידי אלי שוימר ואשתו נורית (לבית קלכהיים), שהפנו אותי למקור זה.

אין כאן שאלה של הלכה, מבחינת ההלכה אפשר למצוא היתר, אך בעסקנות הציבורית של האישה מסכנים את שלום הבית. הרב הוסיף, שהוא מאחל לי הצלחה בעבודתי בוועד הקהילה, לחזק את הכוח הדתי לתועלת כל היהדות הדתית.

אמנם, כל התעודות הללו לא היו אמורות להפגיע אותנו כי כבר עשרים שנה לפני (!) שעלתה סוגיית בחירת נשים באותה שנת תר"פ, כבר הביע הרב קוק את דעתו הנ"ל:

8. גנזי ראייה, "השגות על חוברת 'אור לישרים'"³⁷, (בסביבות שנת תר"ס), עמ' 81

ומה שלקחו חלק בו [באסיפת הקונגרס הציוני השלישי בבאזל תרנ"ט/1899, א.ש. ג"כ הנשים, זוהי שאלה שראוי לדון עלי, ואם אחרי ישוב הדעת, יוחלט שאין הדבר ראוי מפני חוקי הצניעות, אע"פ שע"פ ד"ת [דין תורה] אין בזה שום איסור, מ"מ אפשר שישמעו ויקבלו, בכל אופן אין הדבר כדאי לעשות ממנו עיקר גדול.

למרות שאין תאריך על דברי הרב הללו, החוברת המדוברת יצאה לאור בוורשה תר"ס/1900, אז כפי הנראה, ההשגות של הרב זצ"ל היו סמוך לתאריך, ובתקופה מוקדמת יחסית, אפילו לפני עלייתו לארץ. על כן יש לדייק, שמראש שיטתו הייתה שלמרות שרואה הרב פגם בהשתתפות הנשים, כבר הודה הרב ש"אין בזה שום איסור... בכל אופן אין הדבר כדאי לעשות ממנו עיקר גדול".

לסיכום: התברר מהתיעוד החדש שהבאנו, שלעומת התחושה הרווחת אצל רבים, ולעומת חוסר-גמישותם של רוב הרבנים האחרים, סוגיית "בחירת נשים" דווקא מחדדת את הפרגמטיות של הרב קוק. הפרשה מדגישה את הבחנתו העקרונית בין ה"לכתחילה" כיצד צריכה מדינה יהודית להיראות, לבין שיקולים נוספים כלליים של "בדיעבד" ואחדות העם, שהביאו תמיד דווקא לא להורות איסור בנושא, ואף להשלים בדיעבד (לעומת רוב הרבנים האחרים, לעיל הערות 1, 8, 27 ו-34) עם בחירת נשים, כי "אין הדבר כדאי לעשות ממנו עיקר גדול".³⁸

³⁷ על רקע החוברת האנטי-ציונית, הכוללת דברי הר"ח סולובייצ'יק מבריסק, הר"ד פרידמן מקרלין, הרוגוצ'ובר הר"י רוזין מדווינסק, האדמו"ר מלובביץ' הרש"ד שניאורסון, והרב הראשי של לונדון הר"י אדלר, ראו בהרחבה אצל י' שלמון, הקדמה לספר שיבת ציון, ירושלים תשנ"ח, עמ' 36-38. השגותיו המפורטות של הרב זצ"ל מובאות בגנזי ראייה, עמ' 78-82.

³⁸ ראו הרצ"ה קוק, "ישראל של בדיעבד וישראל של לכתחילה", לנתיבות ישראל א, ירושלים תשל"ט, עמ' קלה-קלו, שה'בדיעבד' של האדם הוא ה'לכתחילה' של הקב"ה. הרחבתי על המוטיב המרכזי הזה של "פעילות א-לוהים בהיסטוריה" במשנת הרב, לפעמים אף נגד דעת הרבנים, במאמרי "איגרת הרב קוק בנושא תלמוד תורה לנשים – בדיעבד שהוא לכתחילה" (לעיל הערה 2), וראו שמונה קבצים ב, ל, ובהשוואה לערפלי טוהר עמ' טו; רמ"צ נריה, מועדי הראיה, תל אביב תשי"מ, עמ' קיב-קיג, על פי סוכה, מג ע"ב, שדייק הרב קוק שעדיף מה שלפעמים עמי-הארץ לא שואלים שאלות.